

המחלוקת בין חיים וייצמן לבין לואי ברנדייס, 1919—1921

המחלוקת בין חיים וייצמן ולואי ברנדייס בתנועה הציונית, אשר נסתיימה ביוני 1921 בהתפטרותו של ברנדייס מתפקידו כנשיא כבוד של ההסתדרות הציונית, גרמה זעזוע עמוק בתנועה. ואילו ההיסטוריונים של התקופה אינם מרבים כיום לעסוק בפרשה מורכבת וחשובה זו. גם המלומדים המודים בחשיבותה אינם נכנסים לפרטי המחלוקת ומקדישים לה שורות מעטות בלבד.¹

אך גם בשורות המעטות שהוקדשו לנושא בספריהם של ההיסטוריונים ובכתביהם של מנהיגים ציוניים אשר נטלו חלק במחלוקת מצויות גירסות שונות על סיבות הסכסוך ועל נושאי הוויכוח.

יש המדגישים את תכונות האופי של וייצמן, את גאוותו ובטהונו העצמי ורואים באלה את הגורם העיקרי למאבק בין השניים על מנהיגות התנועה. מקובלת יותר ההדגשה על רקעם התרבותי השונה של שני האישים. היהודי האמריקני ברנדייס אשר נולד וגדל בארצות-הברית וספג את תרבותה, למולו של וייצמן, היהודי השורשי, צמח וגדל במזרח אירופה. הרקע התרבותי של ברנדייס, כך מוסבר לנו, הוא אשר מנה ממנו את ההבנה להתפתחויות במזרח אירופה, שהביאו לאותה התעוררות משיחית בקרב צעירים יהודים שנמשו את ארצם ואת ביתם ועלו כחלוצים לארץ-ישראל להקים בה חברה חדשה. תופעה זו היתה זרה לברנדייס, בעוד שוייצמן השכיל לנצלה למען השגת המטרה הציונית.

אחרים טוענים, כי הוויכוח בין השניים היה בעיקרו ויכוח ענייני בשאלות כלכלה. השאלה שעמדה על הפרק היתה, איך לבנות את ארץ-ישראל. ברנדייס לא קיבל דעתם של הציונים האירופאיים אשר גרסו שיש לתמוך בהקמת בתי-ספר ואוניברסיטה בארץ בטרם הוקם משק כלכלי רנטאבילי. הוא התנגד להקצאת המשאבים המוגבלים שבידי ההנהלה הציונית לתעמולה ציונית, ללימוד השפה העברית, ולהוצאת שבועונים וירחונים, לפני שהובטחה התשתית הכלכלית והוקם משק ריווחי בארץ-ישראל. כמו כן לא השלים עם חוסר הסדר והעליקוים הארגוניים בניהול ההסתדרות הציונית.²

1. ראה, לדוגמה, את ספרו של שמואל אטינגר, תולדות ישראל בעת החדשה, תל-אביב 1970.

2. הסבר למהות הסכסוך בין שני האישים מזווית-ראיתם של תומכי ברנדייס בארצות הברית ניתן למצוא בספרו של יעקב דה-האז, עוזרו הנאמן של ברנדייס: Jacob De Haas, Louis D. Brandeis — A Biographical Sketch, New York 1929.

נראה לי שאופיים של שני המנהיגים הציוניים, הרקע התרבותי השונה שלהם, ואי ההסכמה ביניהם לגבי המדיניות הכלכלית הרצויה בבניין הארץ, לא היו, למרות השיבותם, סלע המחלוקת המרכזי בסכסוך אשר נתגלע ביניהם. הניתוח שלי ידגיש את מאבק הכוח בין השניים. וייצמן וברנדייס היו מנהיגים פוליטיים ושאפו לשמור על כוחם והשפעתם בתנועה הציונית. מנהיגיהן של תנועות פוליטיות הם נושאי רעיונות התנועה, אך אין להבין את הוויכוח הרעיוני ביניהם בנפרד מן המאבק על כוח והשפעה. נראה לי, שהדגשת המאבק על כוח בין שני המנהיגים תתרום להבנתנו את גורמי הסכסוך בין השניים אשר כמעט והביאו לפילוגה של ההסתדרות הציונית.

לואי ברנדייס היה לא רק מנהיג ציוני, הוא גם נמנה עם מנהיגיה הבולטים של התנועה הפרוגרסיבית בארצות-הברית. תנועה זו לא היתה אמנם מפלגה פוליטית על פי הנוסח המקובל, אך היא היתה בעלת השפעה רבה בחיים הפוליטיים של ארצות-הברית. התנועה השתתפה מדי פעם בפעם בבחירות ואף הציגה מועמדים למשרות פוליטיות רמות. בתקופה שאנו דנים בה הגיע ברנדייס למעמד הפוליטי הנכבד ביותר בין ראשי התנועה. הוא כיהן כשופט בית-הדין זועליון וכן היה אחד מיועציו המקורבים של הנשיא וילסון.³

בזכות מעמדו הרם בחברה האמריקאית נהיה ברנדייס למנהיג יהודי. זוהי תופעה מוכרת בין מיעוטים המכונה, בעקבות הפסיכולוג החברתי היהודי קורט לויין, מנהיגות מן הפריפריה (Leadership from the periphery).⁴ מנהיגות מן הפריפריה טיפוסית למיעוט שבעייתו העיקרית בעיניו היא יחסיו עם הרוב. מיעוט כזה שואף, בדרך כלל, שמנהיגיו יהיו אנשים אשר זכו לעמדת כוח ויוקרה בקרב הרוב. מנהיג במעמד נכבד זה היה המתאים לנצח על המשא-ומתן התמידי המתנהל בין המיעוט החותר לקידום מעמדו בחברה הכללית לבין הרוב שבידו השלטון. כמו כן מסמל מנהיג כזה את שאיפותיהם של בני המיעוט הרוצים לשפר את תדמיתם בעיני הרוב במטרה להיקלט בתוכו. בסיס כוחו של מנהיג מן הפריפריה הוא בחברה הכללית, כלומר בפריפריה של המיעוט, ובזכות כוחו בפריפריה זוכה הוא להנהיג את המיעוט. ברנדייס הגיע לעמדה מרכזית בחברה האמריקאית, ובזכות מעמדו הרם בה, הוצעה לו מנהיגות התנועה הציונית בארצות-הברית. הוא הדין גם עם חבר האנשים אשר הצטרפו עמו לתנועה הציונית, כמו פרופסור פליקס פרנקפורטר, השופט ג'וליאן מאק, המוציא-לאור יוג'ין מאייר ואחרים.

מנהיגים אלה היו מודעים לכך שבסיס כוחם בחברה היהודית היה מחוץ לה. כאשר הוצע לשופט מאק, למשל, שיתפטר מתפקידו כשופט ויקבל על עצמו את

3. על מעמדו ופועלו של ברנדייס כמנהיג התנועה הפרוגרסיבית בארצות-הברית ראה: Alpheus Thomas Mason, *Brandeis: A Free Man's Life*, New York 1956
 4. Kurt Lewin, "The Problem of Minority Leadership, in *Studies in Leadership*, ed. Alvin Gouldner, New York 1951, p. 193.

נשיאות ההסתדרות הציונית האמריקאית הוא סירב בטענה, כי אם יתפטר תאבד מיד מחצית השפעתו בהסתדרות הציונית.⁵ מנהיגותו של וייצמן לא היתה מנהיגות מן הפריפריה. הוא אמנם זכה ביוקרה בחוגים שונים בחברה האנגלית, וניצל עובדה זו כדי לתזק את כוחו בתנועה הציונית. אך לא הפרופסורה באוניברסיטת מצ'סטר, או פירומו ככימאי, ולא קשריו עם ראשי השלטון באנגליה, הם שזיכוהו בעמדת הבכורה בתנועה הציונית. על אף חלקו בהצהרת בלפור, לא נחשב עדיין בתקופת הגדונה כמנהיג המרכזי של התנועה. נצחונו על ברנדייס היה אחד הגורמים שזיכוהו בכתר המנהיגות. שליטתו בהסתדרות הציונית והשפעתו בתוך המיעוט היהודי הם שהעניקו לו את כוחו. שוני זה במעמדם של השניים כמנהיגים פוליטיים הוא שהכתיב להם רבים ממהלכיהם במחלוקת, בה אנו עוסקים. מעמדם זה קבע במידה רבה את השקפותיהם בשאלה שהיתה לכאורה סלע המחלוקת, והיא, מהי הדרך הטובה והיעילה ביותר לכונן קהילה יהודית בארץ-ישראל. חילוקי הדעות ביניהם נבעו במידה לא מעטה מהשוני בבסיס כוחם.

המאבק בין שני המנהיגים התנהל בעיקרו בארצות-הברית. וייצמן בא לשם בראש קבוצה של מנהיגי הציונים באירופה ובארץ-ישראל. ערב הוועידה הציונית הארצית, עבר את ארצות-הברית לאורכה ולרוחבה, הופיע באספות עם רבות, בהן הסביר את עמדתו ליהודי אמריקה והביא לתבוסתו של ברנדייס באותה ועידה. כדי להעריך מאורעות אלו ופעילותו של וייצמן יש לסקור בקצרה את מצבם של יהודי ארצות-הברית באותה תקופה ומעמדם.

בשנות העשרים של המאה הנוכחית היתה יהדות ארצות-הברית מורכבת משני חלקים — יהודים ממוצא גרמני ויהודים אשר היגרו ממזרח אירופה. הראשונים היו ברובם דור שני ושלישי בארצות-הברית, לשם היגרו אבותיהם מגרמניה באמצע המאה התשע עשרה. מרביתם היו מבוססים מבחינה כלכלית, דוברי אנגלית וספוגים תרבותה של אמריקה. יהודי מזרח אירופה, שמספרם היה גדול הרבה יותר, היו עדיין בשלבי ההגירה וההתאקלמות הראשונים. רובם הגדול, כמיליון ומחצית המיליון נפש, הגיעו לארצות-הברית משנת 1900 עד לתחילתה של מלחמת העולם הראשונה. גם בתקופה שבין סיום מלחמת העולם בשנת 1918 ועד שנת 1924 השנה, בה נסגרו השערים בפני מהגרים חדשים, באה כמחצית המיליון יהודים ממזרח אירופה.⁶ הם נקלטו בגטאות היהודיים בערים הגדולות אשר גדלו והתעצמו בעקב התוספת המתמדת של מהגרים חדשים. כתוצאה מן ההגירה הנמשכת היה הגטו היהודי קשור בטבורו עם יהדות מזרח אירופה ותרבותה. שפת דיבורם של תושביו היתה יידיש, מגעיהם עם ארצות-הברית ועם תרבותה

5. מכתב מג'וליאן מאק לברנדייס, 13.12.1927, ארכיון ברנדייס (בית הספר למשפטים, אוניברסיטת לואיסויל, קנטאקי).

6. John Higham, 'Social Discrimination against the Jews in America, 1830—1930', *Publications of the American Jewish Historical Society*, 62 (1957-8), p. 8.

היו מעטים, ואילו מגעיהם עם יהדות מזרח אירופה היו הדוקים, והשאלות אשר הטרידו את אחיהם במזרח אירופה הטרידו גם אותם. בגטו היהודי באמריקה שלטו "הבונד" והסוציאליסטים, אשר גם כאן ניהלו מאבקים אידיאולוגיים חריפים עם הציונים.⁷ גם בגטו היהודי בארצות-הברית עסקו רבות בבעיית האוטונומיה התרבותית והפוליטית של המיעוט היהודי. במזרח אירופה תמכו הן "הבונד" הן היהדות האורתודוקסית והן הציונים ברעיון האוטונומיה; ביקשו להבטיח ליהודים הינוך נפרד בשפתם וזכויות פוליטיות וחוקיות מיוחדות למיעוט. הציונים האירו-פיים קבעו במניפסט של קופנהאגן מאוקטובר 1918, כי השגת האוטונומיה התרבותית והפוליטית בגולה היא להסדרות הציונית מטרה חשובה לא פחות מעליה לארץ-ישראל והקמת מדינת היהודים בה.⁸ יהודי מזרח אירופה בארצות-הברית לא הבינו עדיין, כי דרישה לאוטונומיה תרבותית-פוליטית כפי שדרשו אחיהם במזרח אירופה נוגדת את אושיות החברה האמריקאית. כל תושבי ארצות-הברית היו אזרחים ובני הלאום האמריקאי בעת ובעונה אחת, ולהבהנה בין אזרחות ולאומיות לא היה מקום.

למרות הניתוק התרבותי והחברתי של הגטו היהודי מן החברה האמריקאית יצרה קבוצה גדלה והולכת של יהודים מזרח אירופאיים מגע תרבותי וחברתי עם הברה זו. היו אלה בעיקר אנשי האינטליגנציה היהודית, עיתונאים, סופרים, עורכי-דין וסוחרים אשר קשרו קשרים עם עמיתיהם שמחוץ לגטו. אנשים אלה למדו את השפה האנגלית, עקבו אחרי העיתונות והספרות האמריקאית, ורבים אף למדו במוסדות השכלה אמריקאיים. אחת הקבוצות העירניות ביותר בקרב שכבה זו היו העיתונאים אשר השתתפו בעיתונות המהגרים. העיתונאים האלה, ברובם היו קשורים עם ההסתדרות הציונית, גם אם היו כותבים בעיתונות יידיש-הלא-ציונית והסוציאליסטית.

בעיית יחסי המיעוט היהודי עם הרוב העסיקה במיוחד קבוצה זו, אשר אנשיה לא היו מגותקים מתרבות זו כמו מרבית תושבי הגטו. אלה מביניהם שהיו עסקנים בהסתדרות הציונית עשו במשך שנים מאמצים גדולים למשוך להסתדרות יהודים אשר רכשו עמדה בחברה האמריקאית, כדי שינהיגו את ההסתדרות הציונית מן הפריפריה. הפער התרבותי והחברתי ביניהם לבין החברה האמריקאית היה גדול, והרצון לצמצמו ולרכוש מעמד באותה חברה בא לידי ביטוי בכמיהתם להנהגה בעלת יוקרה ועמדה בחברה האמריקאית. שאיפה זו באה לידי מימושה כאשר בשנת 1914 ניאות לואי ברנדייס, עורך-הדין המפורסם ואחד ממנהיגיה של התנועה הפרוגרסיבית (ברנדייס נתמנה שופט בית-הדין העליון רק בשנת 1916) לקבל עליה את המנהיגות. אתו הצטרפה קבוצה של מנהיגים יהודים מן הפריפריה אשר

7. תיאור מקיף וממצה של החיים החברתיים, התרבותיים והפוליטיים בגטו היהודי של ניו-יורק באותה תקופה ראה: Moses Rischin, *The Promised City*, Cambridge, Mass. 1962.

8. Adolf Böhm, *Die Zionistische Bewegung*, I, Berlin 1935, pp. 689—90.

כמוהו היו קשורים בתנועה הפרוגרסיבית בארצות-הברית. התפתחויות בארצות-הברית לאחר 1914, בעיקר ההתעוררות הלאומנית ובעקבותיה התגברות האנטישמיות, העמידו במצב קשה את המנהיגות הציונית מן הפריפריה. ככל שהתריפה האווירה הלאומנית כן סבלו יותר המנהיגים האלה שקשרו את עצמם אל תנועה יהודית בין-לאומית, אשר שאפה לתחיה לאומית ואף תמכה באוטונומיה פוליטית ותרבותית של הלאום היהודי בתפוצות. כבר בשנת 1916 אנו עדים להתעוררות לאומנית בארצות-הברית. הבחירות אשר נתקיימו אותה שנה נקראו בחירות המקף (The Hyphen Election), על שם המקף המפריד בין יהודי-אמריקאי, איטלקי-אמריקאי, גרמני-אמריקאי וכדומה. בשעה קשה זאת, הסביר הנשיא וילסון בנאומו הבחירות, כאשר אנו עלולים כל רגע להיסחף למלחמה, חשובה הנאמנות של כל האזרחים לאמריקה. כולנו אך ורק אמריקאים ונאמנים לארצות-הברית.⁹

מאידאולוגיה לאומית זו שדרשה נאמנות מוחלטת ובלעדית לארצות-הברית סבלו בעיקר המיעוטים הגרמני והיהודי, אשר תמכו ברובם בגרמניה, שנהפכה בשנת 1917 לאויבתה של ארצות-הברית. ליהודים ממוצא גרמני היה קשר רגשי פרו-גרמני חזק, ואילו יהודי מזרח אירופה תמכו בגרמנים מתוך שנאתם לשלטון הרוסי האנטישמי. נוסף לכך, תמכו רובם בסוציאליסטים אשר התנגדו לכניסתה של ארצות-הברית למלחמה ועוררו בזאת את זעמם של הפטריוטים האמריקאיים. ציר הקונגרס היחיד של הסוציאליסטים שהתנגדו למלחמה היה מאיר לונדון אשר נבחר באיזור הגטו של ניו-יורק, בעיצומה של המלחמה. תופעה זו עוררה במיוחד את דאגתם של המנהיגים מן הפריפריה ותומכיהם, העסקנים הציונים. רבים נטלו חלק פעיל במערכת הבחירות נגד לונדון. מהם התארגנו ב"ליגה של היהודים הפטריוטים האמריקאיים" שמטרתה המוצהרת היתה לעזור בגיוסם של יהודים אשר "יעמידו עצמם לרשות האומה האמריקאית וממשלתה להגנת כבוד האומה".¹⁰

לאחר סיום המלחמה, בשנת 1919, גברה האווירה הלאומנית בארצות-הברית, ונוסף לה גוון אנטי-קומוניסטי מובהק. תופעה זו הידועה בכינוי "הפחד האדום" (The Red Scare) היתה תערובת של בדלנות, לאומנות ואנטי קומוניזם קיצוני, ואף האנטישמיות לא נעדרה ממנה. ברחוב האמריקאי דהדו האשמות, שכביכול כל הבולשוויקים ברוסיה הם יהודים וקשורים בהם יהודים מארצות-הברית המקבלים מהם הוראות. בשנת 1920 אנו עדים להחרפה נוספת של האווירה האנטי-שמית בארצות-הברית עם פרסומו של הנרי פורד בעיתונו על היהודים שהם בעלי קשרים בין-לאומיים השואפים להשתלט על העולם, בין אם הם בולשוויקים או מיליונרים מוול סטריט. ה"פרוטוקולים של זקני ציון" תורגמו לאנגלית והופצו בארצות-הברית, התחילו נשמעות ההאשמות של קונספיראציה עולמית של יהודים

Arthur S. Link, *Wilson: Campaigns for Progressivism and Peace*. 9
1916—1917, Princeton, N.Y. 1956.

ומגמות ההשתלטות שלהם.¹¹

לגטו היהודי היו אלה צלילים מוכרים, ואף כאן הגיבו רבים כבמזרח אירופה בלאומיות יהודית מוגברת. גברה הדרישה לאוטונומיה ליהודים. במושג Diaspora Nationalism היו שהתכוונו לחינוך יהודי עצמאי בידיש או בעברית, אך הקיצוניים אף תבעו שכל יהודי באשר הוא חייב להיות אזרח המדינה היהודית העתידה.

אחרת הגיבה המנהיגות מן הפריפריה. רבים מאלה אשר הצטרפו להסתדרות הציונית בעקבות ברנדייס ויתרו בשנים אלה על תפקידם בתנועה הציונית ועזבוה. באווירה הלאומנית שנוצרה — קשריהם עם תנועה יהודית בין-לאומית השואפת לתחיה לאומית של העם היהודי, הקשתה על מעמדם בחברה האמריקאית. אך ברנדייס וכמה מחבריו לא היו מוכנים לוותר על עמדת המנהיגות שרכשו במיעוט היהודי בזכות מעמדם בתנועה הציונית.¹² במקום להינתק מההסתדרות הציונית ומעמדת המנהיגות אשר רכשו בעזרתה ברחוב היהודי — מנהיגים אלה גמרו אומר לרוקן את ההסתדרות הציונית האמריקאית מהתוכן הלאומי שלה. משנת 1916 ואילך דרש ברנדייס שההסתדרות הציונית תקדיש את מירב המאמצים לפעילות בארץ-ישראל ושלל כל תעמולה לאומית, או פעילות תרבותית וחינוכית כלשהי, בארצות-הברית. ואולם לחולל שינוי זה בלי שהדבר יגרום להרחקתם של חברים מן השורה ולהחלשת הארגון שהיה בסיס כוחם של מנהיגים אלו ברחוב היהודי — לא היה דבר קל. כדי לשמור על נאמנותם של החברים הוחלט לנצל את הסנטימנט הסוציאליסטי שהיה חזק בקרב יהודי מזרח-אירופה בארצות-הברית. מטרת הציונות, אמרו מנהיגים אלה, היא הקמת חברה יהודית מתקדמת בארץ-ישראל. השופט ג'וליאן מאק, אשר נבחר לנשיא ההסתדרות הציונית האמריקאית בשנת 1918, פרסם באותה שנה חוברת בשם "אמריקניזם וציונות", בה קבע שמצויים שני סוגי ציונים: הדתיים הקשורים לעם היהודי בעבותות הדת והרואים במדינה היהודית בארץ-ישראל את הגשמת החזון הדתי; והיהודים הפרוגרסיביים השואפים להקים מדינה יהודית המבוססת על עקרונות של קידמה ושוויון הטבועים במסורת היהודית והזהים עם האידיאלים של התנועה הפרוגרסיבית בארצות-הברית.¹³ באותה שנה ניסחה ההסתדרות הציונית האמריקאית, ביוזמתו של ברנדייס, ניסוח חדש של מטרות הציונות. עקרונות אלה ידועים כתכנית פיטסבורג.

והרי תכנית פיטסבורג כלשונה:

אנו חוזרים ומאשרים את העקרונות שהדריכו את התנועה הציונית מיום היווסדה,

11. John Higham, *Strangers in the Land*, New Brunswick, N.J. 1955, p. 162.

12. במקום אחר הסברתי, כי מעמדו של ברנדייס כמנהיג יהודי אף תרם למעמדו הפוליטי בארצות-הברית. ראה מאמרי: American Jews in Politics — The case of Louis D. Brandeis, *American Jewish Historical Quarterly*, LV (Dec. 1965), pp. 199—211.

13. Julian W. Mack, *Americanism and Zionism*, New York 1918.

עקרונות שהיו את יסודות האמונה היהודית וחוקי דתה הגלומים במסורת של אלפיים שנות גלות.

ראשית, אנו מכריזים כי יישמר השוויון הפוליטי וזכויות האזרח של כל אחד מתושבי ארץ-ישראל ללא הבדל מין, דת וגזע.

שנית, כדי להבטיח בבית היהודי הלאומי בארץ-ישראל שוויון בהזדמנויות לכל התושבים, אנו תומכים... בבעלות ובפיקוח של העם כולו על הקרקעות, על אוצרות הטבע ועל השירותים הציבוריים.

שלוש, כל הקרקעות שיימצאו בבעלות או בפיקוח כל התושבים יוחכרו למת-יישבים בתנאים שיבטיחו אפשרות מלאה להתפתחותן של הקרקעות ורציפות ההחזקה בהן.

ארבע, עיקרון הקואופרציה יופעל, במידה שהדבר מעשי, בחקלאות, בהרושת, במסחר ובמוסדות הכספיים.

חמש, יש להקים מערכת חינוך הינם שתקיף את כל מערכות החינוך בכל שלביו. שש, עברית, השפה הלאומית של היהודים, תהיה שפת ההוראה בכל מוסדות

החינוך.¹⁴

ההשראה למיטמך אידיאולוגי זה ועיתויו הושפעו אף הם מההתפתחויות בחברה האמריקאית. באותה תקופה שהיתה תקופת המלחמה היו מדברים בחוגי האדמי-ניסטרציה של וילסון על תכנון ופיקוח ואפילו על הלאמה. אף ג'והן דיואי, הפילוסוף האמריקאי הידוע, סבר בשנת 1918, שאמריקה נכנסת לתקופה חדשה של תכנון ופיקוח על המשק.¹⁵ "הפחד האדום" אשר טיהר את ארצות-הברית מרעיונות רדיקאליים גרם לכך שתכנית פיטסבורג, אשר הוכרו עליה בקולי קולות בתנועה הציונית האמריקאית בשנת 1918, נגנזה בשנת 1919. בדיונים בין ברנדייס לוייצמן בשעת ביקורו של ברנדייס בארץ ובאירופה בקיץ 1919 כבר לא נשמעו הדיה של תכנית פיטסבורג. החל בשנת 1919 ראו ברנדייס וחבריו את תפקידה הבלעדי של ההסתדרות הציונית בעידוד השקעות בארץ ובבניין תשתיתה הכלכלית. הקמת בתי-ספר ולימוד עברית לא היו, לדעתם, מתפקידיה של ההסתדרות הציונית. הם העדיפו לעמוד בראש ארגון כלכלי-פילאנטרופי, ובדרך זו להיחלץ מהדילמה ששייכותם לתנועה יהודית לאומית העמידה בפניהם בארצות-הברית. הם העדיפו לשנות את מטרות הארגון ולהשאר מנהיגיו.

בשלב זה אנו עדים להתנגשות החריפה בין ברנדייס לבין וייצמן והציונים האירופאיים. אי הבנות בין השניים צפו ועלו עוד בשנת 1918. עם הקמת ועד הצירים לארץ-ישראל, אותו ראו אז כממשלה של המדינה היהודית שבדרך, עזב וייצמן את אוניברסיטת מנצ'סטר והצטרף אליו. מיד פנה אל ברנדייס בהצעה שיתפטר מבית-הדין העליון ויצטרף אף הוא לוועד הצירים העומד לצאת לארץ-

The Pittsburg Program, *The Maccabean*, 31 (Aug. 1918), p. 237. 14
Arthur M. Schlesinger Jr. *The Crisis of the Old Order*, Cambridge, 15
Mass. 1957, p. 39.

ישראל. רעיון זה לא נתקבל כלל על דעתו של ברנדייס.¹⁶ גם נסיונותיו של ברנדייס לשכנע את המנהיגים האחרים מן הפריפריה להצטרף לוועד הצירים וללכת לארץ-ישראל עלו בתוהו. כולם סירבו לעזוב את הפריפריה האמריקאית אשר להם היתה המרכז. סטיפן ויזו הסביר, כי הוא קשור להתחייבויות רבות בארצות-הברית שאין ביכולתו להשתחרר מהן.¹⁷ גם השופט מאק לא קיבל את ההצעה.¹⁸ בסופו של דבר הבריק ברנדייס לוייצמן שהמצב הבין-לאומי אינו מאפשר לאמריקאי להיות חבר בוועד הצירים.¹⁹ אין להתייחס ברצינות לטיעון, כאילו העובדה שארצות-הברית לא היתה במצב מלחמה עם תורכיה היא שמנעה מצינוי אמריקאי מלהצטרף לוועד הצירים.

אי היכולת למצוא אישיות אמריקאית אשר תסכים לעזוב את ארצות-הברית ולהצטרף לוועד הצירים בארץ-ישראל מצביעה על מגבלה אחרת של המנהיגות הציונית האמריקאית. הפעילות הציונית התנהלה בעיקרה באנגליה ובארץ-ישראל. אך המנהיגים הציונים האמריקאים, שמרכז פעילותם בפריפריה האמריקאית, לא גיאותו לעזוב את ארצם ותפקידם לתקופה ממושכת. מתוך כך נשללה מהם גם אפשרות הפיקוח על הפעילות של ההסתדרות הציונית. שאלת הפיקוח על פעולות הציונים באנגליה ובארץ העסיקה את ברנדייס והדאיגה אותו. את השקפותיו על הדרכים לבניין הארץ יש להבין גם לאור מגבלותיו בבעיות הפיקוח. חבריו של ברנדייס ביקרו באירופה ובארץ, אך ביקוריהם היו מוגבלים לתקופות קצרות בלבד. סטיפן ויזו הפליג לאנגליה בתחילת 1919 וחזר כשהוא מלא טענות על הדיקטאטורה של וייצמן, אלא שהוא עצמו סירב להשאר ולהטות שכם לעבודה הציונית.²⁰ רבים אחרים ערכו ביקורים קצרים בלבד בארץ-ישראל עד שברנדייס כתב באירוניה מרה, באחד ממכתביו, שיש צורך לקבל הצהרה בשבועה מהגוסעים לפיה יתחייבו להשאר בארץ תקופה מסוימת.²¹

הצלחתם היחידה של האמריקאים בנושא זה היתה הקמת היחידה הרפואית של ההסתדרות הציונית האמריקאית בארץ. יחידה זו היתה מורכבת מרופאים, מאחיות ומעובדים סוציאליים שבאו מארצות-הברית לתקופת שירות בארץ. כאשר החריפה המחלוקת בין ההנהגה הציונית האמריקאית לבין האירופאים נשלחו כל הכספים אשר אספו הציונים בארצות-הברית ישירות ליחידה הרפואית.²² על יחידה זו היה לאמריקאים פיקוח, ואל ראשיה רחשו אימון.

ברנדייס ווייצמן נפגשו באירופה באוגוסט 1919 לאחר ביקור של ברנדייס

16. מכתב מוייצמן לברנדייס, 14.1.1918, ארכיון ברנדייס.

17. מכתב מסטיפן ויזו לברנדייס, 26.2.1918, ארכיון ברנדייס.

18. מכתב ממאק לברנדייס, 25.2.1918, ארכיון ברנדייס.

19. מברק מברנדייס לוייצמן, 5.4.1918, ארכיון ברנדייס.

20. פרוטוקול משיבת ההנהלה הארצית של ההסתדרות הציונית האמריקאית, 9.2.1919, ארכיון דה-האו (הארכיון הציוני, ניו-יורק).

21. מכתב מברנדייס למאק ולברנרד פלקסנר, 1.2.1921, ארכיון דה-האו.

22. פרוטוקול משיבת ההנהלה הארצית של ההסתדרות הציונית האמריקאית, 11.1919 (?), ארכיון ברנדייס.

בארץ-ישראל. הוויכוחים ביניהם היו חריפים ונוקבים. הוויכוח על המדיניות הכלכלית בארץ-ישראל נהפך לדיון על הרכב הסוכנות היהודית העתידה. בוועידת סאן רימו קבעו, כי תוקם מועצה יהודית שתדאג לבעיות הכספיות והכלכליות של הבית היהודי בארץ-ישראל, לפיכך הציע וייצמו, שמועצה כזאת תורכב בעיקרה מלא ציונים בעלי אמצעים אשר יתרמו מכספם ומנסיונם לבניין הארץ, ואילו הציונים יהיו בה מיעוט. ועד הצירים יהיה הגוף הפוליטי אשר יקים את המסגרת הפוליטית של הישוב היהודי, ואילו ההסדרות הציוניות העולמית תעסוק בפעילות תרבותית ובתעמולה לאומית אשר תעורר יהודים לעלות ארצה. כן תיצור מסגרות לעליה זו כמו "החלוקי". היו גם הרהורים ראשונים על קרן-היסוד, מצידם של ספקנים אשר לא האמינו, כי יהודים עשירים יתרמו לבנין הארץ. אלה טענו, שאל לה להסדרות הציונית לחכות ליהודים האמידים — מוטב שתתחיל באיסוף תרומות בין השכבות העממיות.

ברנדייס כמצופה התנגד לתכניות אלה של וייצמן מכל וכל. דעתו היתה, כי על הממשלה המנדטורית מוטל לטפל בחינוך ובסעד של יהודי ארץ-ישראל, ואילו ההסדרות הציוניות חייבת להקדיש עצמה בלעדית לבניית היסודות המשקיים של ארץ-ישראל. גיוס השקעות הון להקמת תעשייה ולפיתוח המסחר הוא תפקידה של ההסדרות, החייבת להתארגן לשם כך כמועצה יהודית. מסירו בארץ תור ברנדייס בדעה כי הבעיה המיידית שההסדרות הציונית חייבת לטפל בה בארץ היא המלחמה לחיסול הקדחת. לביצוע משימה זו תועיד את היחידה הרפואית. קשה שלא להתרשם, כי לרצונו של ברנדייס לפקח על העבודה הציונית בארץ נודעה השפעה על מסקנתו, כי הצורך בחיסול הקדחת קודם לכל פעילות התיישבותית בארץ. התנגדותו לכל פעילות חינוכית ותרבותית של ההסדרות הציונית בארץ ובחוץ-לארץ היתה ללא פשרות, והמגעים בין שני המנהיגים נסתיימו ללא החלטות.²³

לאחר שובו של ברנדייס לארצות-הברית נתקלה בהנהלה הציונית בלונדון בקשיים גדולים בהשגת כספים מן ההסדרות האמריקאיות.²⁴ לוייצמן, אשר תלה תקוות גדולות בסיוע הכספי של יהודי ארצות-הברית לבנין הארץ, היה לכן ברור, כי יש לעשות מאמץ גדול כדי לערב את ברנדייס וחבריו בפעילות הציונית, אפילו כרוך הדבר בפשרות עם השקפותיהם של המנהיגים האמריקאיים. לשם כך כינס בלונדון, בקיץ 1920, את הוועידה הציונית השנתית. (ועידה שנתית Jahres Konferenz מתכנסת בין קונגרסים בהשתתפות נציגים של כל הפדראציות הציוניות).

23. פרטים אלו על הדיונים כלולים בתזכיר על ההיסטוריה של התנועה הציונית שכתב דה-האז, אשר השתתף במרבית הדיונים הללו, בשנת 1921, ארכיון דה-האז.

24. בחודש נובמבר, 1919, כתב ברנדייס להנהלה בלונדון כי בלתי אפשרי הדבר שהארגון בארצות-הברית יאסוף כספים ויעבירם ללונדון ולארץ-ישראל כל עוד האנשים בלונדון ובארץ-ישראל מתעלמים מהאינטרסים והדעות של האמריקאים". מכתב מברנדייס למאק ולדה-האז, 15.11.1919. ארכיון דה-האז.

ועידת לונדון היא אחת הפגישות הציוניות המרתקות ביותר בתולדות התנועה. השתתפה בה משלחת אמריקאית רבת משתתפים בראשותו של ברנדייס וכן ציונים רבים שבאו ממזרח אירופה לאחר שהיו מנותקים בעקב מלחמת העולם במשך שנים מספר ממערב אירופה. הישיבות התנהלו בבילי שפות, ועל פי הגוהלים הפרלמנטריים האירופאיים אשר לא היו מוכרים כלל לאמריקאים. ברנדייס כינה את הוועידה באחד ממכתביו "נשפיה של פטפוטים" (talkfest).²⁵ ובוועידה זו חיפשו המשתתפים מדיניות אחידה והנהגה מוסכמת להסתדרות הציונית.

עמנואל גיומן סיפר במאמר שפורסם כשנה לאחר הוועידה על ההכנות לקראתה בקרב המשלחת האמריקאית. "מר ברנדייס ציין" כתב גיומן, "כי עלינו לבוא לוועידה השנתית כשאמתחותינו מלאות. רק בדרך זו, כאשר כוח השפעתנו יחזוק על ידי כוחנו הכספי נוכל לשכנע את הוועידה לקבל את דעותינו".²⁶ וייצמן מצדו שאף, כאמור, לערב את ברנדייס ואגשיו בפעילות הציונית כדי שייחלצו לגיוס כספים לבניין הארץ. אירופה שלאחר המלחמה היתה מרוששת, ואילו בקהילה היהודית העשירה בארצות-הברית היו מרבית היהודים בעלי האמצעים קשורים בוועד היהודי האמריקאי הלא-ציוני, אשר באותם ימים עדיין היה מסרב לתמוך ביישוב הארץ. התקווה לעזרה התמקדה בברנדייס, אשר בתוקף מעמדו והשפעתו עשוי היה, כך האמינו וייצמן והציונים האירופאיים, לשכנע יהודים אמריקאיים לתרום ולהשקיע בבניין ארץ-ישראל. עם תחילת הוועידה לא היה ברור, מהם הוותורים אשר הציונים האירופאיים היו מוכנים לעשות תמורת פעילותו של ברנדייס. אך מיד לאחר תחילתה החלו המגעים בין המשלחות בדבר בחירת הנהגת התנועה. נדונה ההצעה שברנדייס יתפטר מתפקידו כשופט בית-הדין העליון ויקבל עליו את נשיאות ההסתדרות העולמית. הצעה זו הוצעה לו רשמית על ידי המשלחת האמריקאית ב-14 ביולי, וההנחה היתה, שאם יקבלה יזכה ללא קושי בתמיכת הרוב המכריע בוועידה.²⁷

עוד לפני ישיבה זו של המשלחת האמריקאית הגיש ברנדייס הצעות לארגון ההנהלה הציונית. בידיעתו של וייצמן קיים מגעים עם שלושה יהודים אנגלים אמידים לא ציונים — לורד מלצ'ט, לורד רידינג וברון גימס דה-רוטשילד — וקיבל הסכמתם להירתם לגיוס כספים ותכנון הפעילות הכלכלית בארץ-ישראל. אך אישים אלה הבהירו, כי אין בדעתם ליטול חלק בוועידה הציונית, או להציג מועמדותם לבחירות בוועידה ציונית זו. הצעתו של ברנדייס היתה לכן, כי ההנהלה הציונית אשר תפקידה יהיה לארגן את הפעולות הכלכליות בארץ-ישראל תורכב משבעה חברים אשר רק ארבעה מהם ייבחרו שם על ידי הוועידה והם יוסמכו לצרף אליהם את שלושת הלא ציונים. לפי הצעתו של ברנדייס, ארבעת הציונים בהנהלה יהיו וייצמן, סוקולוב, ברנדייס וציוני אמריקאי נוסף בשם ברנרד

25. מכתב מברנדייס לאלכסנדר זקס, 5.8.1920, ארכיון דה-האו.

Emanuel Neumann, 'Causes of the Conflict — A Statement of facts', 26 *The New Maccabean*, 1.6.21.

27. פרוטוקול מיישיבת המשלחת האמריקאית לוועידת לונדון, 14.7.1920, ארכיון דה-האו.

פלקסנר. פלקסנר הביע את הסכמתו להשאר בלונדון תקופה מסוימת, וכנראה נועד להיות איש הקשר של ברנדייס, לאחר שהאחרון יחזור לכהונתו בווישינגטון. הרכב זה הבטיח לברנדייס, כי ההנהלה תעסוק אך ורק בשאלות כלכליות, והשאירה את הציונים הלאומיים, וייצמן וסוקולוב, במיעוט.

באי הוועידה האירופאיים לא התלהבו להצעה זאת, אך לא העזו לדחותה. הכמיהה לשיתוף פעולה מצדו של ברנדייס בהשגת סיוע כספי אמריקאי גרמה לכך, שהוועדה המתמדת של הוועידה הסכימה לדון בהצעה. לדיון הוזמנו לורד מלצ'ט וברון דה-רוטשילד. תוך כדי הישיבה הסבירו חברי הוועדה המתמדת, כי תפקידיה של ההנהלה הציונית אינם מצטמצמים בפעולות כלכליות. "באחת אחר הצות", דיווח על הישיבה יעקב דה-האן, עוזרו של ברנדייס, "יצאו שני האנשים (מלצ'ט ורוטשילד) מודאגים מהמחשבה, כי עליהם תוטל האחריות לחינוך עברי בארץ-ישראל ולבעיות אחרות אשר לא היתה להם כל שייכות לעבודה שהם ציפו כי יידרשו לעשותה. ברנדייס דיבר איתם על בנייתה החומרית של ארץ-ישראל, לא על תכנית תרבותית".⁸²

מיד לאחר ישיבה זו הציע וייצמן מוצא אשר התקבל על דעתם של שלושת הנכבדים הלא ציונים, והיא הקמת מועצה כלכלית, אותה ינהלו הנכבדים הלא ציונים. בנוסף לזאת תיבחר הנהלה ציונית אשר תעסוק בפעולות התרבותיות והפוליטיות ולא תתערב בסמכותה של המועצה הכלכלית. בהנהלה זו ישתתפו ציונים אמריקאיים ואירופאיים. ואז התכנסה המשלחת האמריקאית והציעה לברנדייס לעמוד בראש ההנהלה.

וכאן פרץ המשבר הגדול של הוועידה. בישיבת המשלחת האמריקאית ב-14 ביולי סירב ברנדייס לנטוש את כהונתו כשופט בית-הדין העליון ולקבל עליו את ראשות ההנהלה הציונית. הילוקי-הדעות בשאלת הארגון לא הוזכרו אפילו ברמזו באותה פגישה. לעומת זאת הסביר ברנדייס, כי אם יעזוב את כהונתו יהיה בכך כדי ליתן פתחון פה לאנטישמיים בארצות-הברית אשר יראו במעשהו הוכחה לטענתם, כי היהודים מעדיפים את האינטרסים של המיעוט על האינטרסים הכלל אמריקאיים; שבמעמדו כשופט בית-הדין יהיה בכוחו לפעול למען הציונות ביתר יעילות מאשר אם יתפטר ממשרתו; וכי הוא רואה את תפקידו כמנהיג הכוחות הפרוגרסיביים והליבראליים בארצות-הברית כתפקיד בעל חשיבות עליונה, ואין הוא מוכן לוותר עליו.²⁹

המשלחת האמריקאית היתה מאוכזבת. חברי המשלחת היו ברובם יהודים ממוצא מזרח אירופאי, עיתונאים בעיתונות יידיש ועסקנים בשכר, בעוד שרבים מחבריו של ברנדייס לא יכלו להתפנות מעיסוקיהם ולהשתתף בוועידה הממושכת בלונדון. המשלחת האמריקאית נפגשה שנית בו בערב והחליטה לעשות מאמץ לשכנע את

28. פרוטוקול מישיבה של אנשי ברנדייס אשר התפטרו מתפקידיהם בהנהלה הארצית של ההסתדרות הציונית האמריקאית, אשר התקיימה במלון קליבלנד שבצ'יכג'ו קליבלנד ב-7.6.1921, ארכיון דה-האן.

29. פרוטוקול מישיבת המשלחת האמריקאית לוועידת לונדון, 14.7.1920, ארכיון דה-האן.

ברנדייס לשנות את דעתו. אך למחרת נתברר, כי הוא כבר הודיע לוועדה המתמדת על סירובו להיות חבר בהנהלה הציונית. גימוקו היה, חוסר מהימנותו של וייצמן, גימוקו, אותו לא העלה כלל בפני המשלחת האמריקאית. טיעונו היה, כי בעוד שהוא, ברנדייס, ניהל בידיעתו של וייצמן משא ומתן עם הנכבדים הבריטיים על שיתופם בהנהלה הציונית, הציע וייצמן הצעה אחרת, והיא שיהיו חברים במועצה כלכלית בלבד.³⁰

חשיבות ההבדלים בין שתי ההצעות הארגוניות, של ברנדייס ושל וייצמן, תובן רק לאור העובדה, כי בהצעתו של ברנדייס טמון היה רצונו לשנות שינוי מהותי את ההסתדרות הציונית. אפילו הוסכם על שינוי זה, אין להגות, כי ברנדייס היה מסכים לנטוש את כהונתו כשופט בית-הדין העליון. בגימוקיו לפני המשלחת האמריקאית, כאמור, לא התיחס כלל לבעיות הללו כגורם להחלטתו. גם הסדריו עם פלקסנר אשר הסכים להשאר בלונדון אינם מניחים מקום רב לספקות בשאלה זו. ואני אוסיף, כי כמנהיג מן הפריפריה אין להגות, שהיה נכון לוותר על עמדתו הרמה שהיתה מרכזית, לדידו, ובסיס כוחו בתנועה הציונית.

אבל מרבית חברי המשלחת האמריקאית יוצאי מזרח אירופה היו עדיין בין שני עולמות. מן הצד האחד שאפו לקדם את מעמדם בחברה האמריקאית וקיוו להיעזר במנהיגים מוכרים ומכובדים שינהיגו את ארגונם ויקנו להם מעמד זה; אותה שעה היו קשורים עדיין בעולם הישן, ומעמדם בגטו היהודי בארצות-הברית היה קשור במעמדם בעולם היהודי. מנהיגותו של ברנדייס בתנועה הציונית העולמית עשויה היתה ליתן להם מעמד מכובד בשני העולמות. אכזבתם מסירובו של ברנדייס היתה לכן מובנת. מיד לאחר שסירב לקבל את כתר המנהיגות העזו בפעם הראשונה להמרות את פיו ולתמוך, בניגוד לדעתו, בהצעה למנות ציוני אמריקאי להנהלה הציונית.³¹ אמנם איש מהם לא העז להציג את מועמדותו, ולמחרת, כאשר איים ברנדייס שאם לא תשונה ההחלטה לא יסכים אפילו להיות נשיא כבוד של ההסתדרות, שינו את החלטתם.³²

באווירה זאת הגיש ברנדייס למשלחת האמריקאית את הצעותיו למדיניות כלכלית לבניין הארץ. תכניתו שללה כל השקעה כספית בפעולות תרבותיות. יש לדאוג להשקעות, לא תרומות, אותם חייבים להשקיע בהקמת משק כלכלי ריווחי, לא במוסדות תרבות וחינוך. כן שללה התכנית כל מתן סובסידיה לעולים. עליהם לעלות בכספם הם כדרך המהגרים אשר היגרו לארצות-הברית.³³ את ביצוע התכנית הסכים להשאיר לוייצמן אשר יבחר לראש ההנהלה הציונית. לאחר כשלון הצעותיו הארגוניות החליט להתרכז בקביעת המדיניות הכלכלית והסתפק בכך, שפלקסנר

30. פרוטוקול משיבת המשלחת האמריקאית לוועידת לונדון, 16.7.1920, ארכיון דה-האז.

31. פרוטוקול משיבת המשלחת האמריקאית לוועידת לונדון, 19.7.1920, ארכיון דה-האז.

32. פרוטוקול משיבת המשלחת האמריקאית לוועידת לונדון, 20.7.1920, ארכיון דה-האז.

Jacob De Haas, *Louis D. Brandeis: A Biographical Sketch*, New York 1929, pp. 267—268.

יישאר בלונדון כיועץ כלכלי, במלים אחרות בעמדת פיקוח. לביצוע לא היה לו מועמד מתאים יותר מוייצמן.

בהצעות אלו לא זכה אפילו לתמיכת המשלחת האמריקאית. חבריה טענו וחזרו וטענו בפניו, הן בזמן הוועידה והן בחודשים הבאים בארצות-הברית, שהם מוכנים לתמוך בתכניתו רק בתנאי שהוא יהיה המנהיג. אבל אם האמריקאים מסרבים אפילו להצטרף להנהלה הציונית אין כל הצדקה שיכתיבו לה את המדיניות.³⁴ אלא שזה בדיוק מה שרצה ברנדייס: ההנהגה הפורמאלית בידי וייצמן אשר יקבל את קווי מדיניותו של ברנדייס. הוא חזר לארצות-הברית בהחלטה נחושה לאלץ את ההנהגה הציונית לקבל את תנאיו. שיטתו היתה פשוטה — מארצות-הברית לא נשלחו כספים להנהלה בלונדון. מה שנשלח נועד ישירות ליחידה הרפואית האמריקאית בארץ-ישראל.³⁵

בשלהי 1920 התקיימה ועידה שנתי של ההסתדרות הציונית האמריקאית. בוועידה זו הוחלט להפסיק בארצות-הברית כל פעולה קשורה במישרין עם הקמת מפעלים כלכליים בארץ. יתירה מזאת, הוסכם על שינויים ארגוניים שריכזו את כל פעולות ההסתדרות האמריקאית בוועדות העוסקות במטרות כלכליות מוגדרות, כמו ייעור, חקלאות וכדומה. לכל ועדה ניתנה מידה רבה של עצמאות בקביעת היעדים שלשמן נאספו הכספים ובדרכי הביצוע. אם ועדת הייעור החליטה, למשל, שהאחראי בארץ יהיה אמריקאי שבידו יהיה פיקוח מלא על הכספים המיועדים לייעור, תחוייב ההנהלה הציונית העולמית למנות אדם כזה, והכסף יישלח לו ישירות.³⁶ ועידה זו גם התעלמה מן ההחלטה אשר נתקבלה בלונדון על יצירת קרן-היסוד. קרן-היסוד היה האירגון אשר ברנדייס סלד מפניו. זו היתה קרן תרומות אשר נאספו בקרב ההמונים היהודים בעזרת תעמולה לאומית ענפה שתעוררם לתרום תרומתם. בוועידת לונדון הוחלט, כי כל ההכנסות יחולקו על פי מפתח בין הקרן-הקיימת, הוצאות שוטפות למחלקות השונות, כמו חינוך ועליה, והקמת מוסדות כלכליים.

לאחר ועידה זו החליטה ההנהלה העולמית, בראשותו של וייצמן, לבקר בארצות-הברית, לפנות במישרין להמונים היהודיים, שהם "בשר מבשרנו", ולשכנעם בצדקת מדיניותם.³⁷ מעשיית החליטה ההנהגה להקים את קרן-היסוד בארצות-הברית ולהפעילה גם ללא הסכמתם של ברנדייס וחבריו. הם תכננו בואם לארצות-הברית ערב כינוסה של הוועידה השנתית של ההסתדרות הציונית האמריקאית ודרשו שוועידה זו תכריע בבעיות השנויות במחלוקת בין שתי ההנהגות. עסקנים ציונים החלו להתארגן בארצות-הברית בציפיה לבואם של וייצמן

34. פרוטוקול מישיבת ההנהלה הארצית של ההסתדרות הציונית האמריקאית, 30.8.1920, ארכיון דה-האז.

35. מכתב מברנדייס למאק, ויני ואחרים, 29.1.1921; מכתב מברנדייס למאק, ויני ואחרים, 6.2.1921, ארכיון דה-האז.

36. החלטת ההנהלה הארצית של ההסתדרות הציונית האמריקאית, 20.9.1920, ארכיון דה-האז.

37. הודעת מחלקת העתונות של ועד הצירים לארץ-ישראל, 26.1.1921, ארכיון ברנדייס.

וחבריו, ועיתונות יידיש האשימה את המנהיגות האמריקאית בחתירה תחת ההנהגה העולמית. ואילו המנהיגות האמריקאית שמרה על שתיקה מוחלטת ולא הגיבה על האשמות אלו. ברנדייס סירב אפילו להיפגש עם עסקנים ציוניים או להיראות בחברתם. מנהיגותו נהפכה לבלתי נראית, והדבר ערער את נאמנותם של העסקנים ואימונם. גם המנהיגים האחרים נתכנסו איש איש לפינתו. פחדם שמא יזוהו עם ההשקפות הלאומיות, אותן ביטאו המנהיגים האירופיים היה כה גדול עד שבשעה שהאירופיים עברו מעיר לעיר וקיימו אספות עם, שהסבירו בהם את עמדתם, נדם קולה של המנהיגות האמריקאית, ומניגה לא נראו. לאספה אחת, למשל, ניאוחו ויזו ומאק להופיע יחד עם אוסישקין בתנאי, שנושא האוטונומיה הלאומית לא יוזכר. כאשר אוסישקין הפר את הבטחתו, עזבו האמריקאים הפגנתית את האספה בלי לדבר.³⁸

פשרה של התנהגות מוזרה זו מצד המנהיגים האמריקאים, אשר העבירו את היוזמה לידי האירופאים, וסייעו לנצחונם בוועידה השנתית האמריקאית, מתברר מתוך המכתב הבא ששלח מאק לחבריו. המכתב נשלח יום קודם פירסום המיסמך הרשמי היחיד של ההנהגה האמריקאית, המסביר את התנגדותם לרעיון האוטונומיה הלאומית ולפעילות תרבותית לאומית יהודית בארצות-הברית בכל צורה שהיא. המיסמך פורסם לאחר היסוסים, אותם מסביר מאק במכתבו:

"אני חושש מהסכנה הציבורית, בה נמצא עצמנו אם נתבטא בצורה חופשית מדי בשאלת התיאוריות העוסקות באוטונומיה לאומית. אנו נותנים על ידי כך נשק לא רק בידי פורד ושותפיו אלא גם בידי פיליפסון ושותפיו (פיליפסון היה רב רפורמי אנטי ציוני נודע). אם נודה בפומבי או אפילו נרמזו על כך שרבים מהציונים האירופאיים תומכים ברעיונות אלה... התוצאות עלולות להיות הרות אסון. אם לא נציין מה פירושה של אוטונומיה לאומית לא יגרום לנו הדבר נזק במחלוקת הקיימת בינינו לבין מתנגדינו כאן ובאירופה. הם יודעים מה פירוש הדבר. אבל אם נשמע את התיאוריות הללו ברבים עלול הדבר להזיק לנו במקומות אחרים."³⁹

מכתב זה מדגים את הקשיים, בפניהם ניצבה המנהיגות מן הפריפריה. שעה שהועמדו מנהיגים אלה בפני ההכרח להיאבק על הנהגתם ברחוב היהודי ובהסתדרות הציונית — הוכתבה התנהגותם במאבק על ידי שיקולים אשר נגעו למעמדם בפריפריה, בחברה האמריקאית שמחוץ לגטו היהודי. פורד ופיליפסון וחסידיהם הם שקבעו את יחסיהם של המנהיגים הציונים האמריקאיים עם חברי ההסתדרות הציונית, שלתמיכתם היו זקוקים כדי לשמור על שלטונם. מעמדו של ברנדייס כשופט בית-הדין העליון אילץ אותו להימנע מכל פעולה כאשר מתנגדיו גייסו נגדו את תומכיו בהסתדרות הציונית האמריקאית. "בהתחשב עם מגבלותי כשופט", כתב ברנדייס לעוזריו, "עלי להתרחק מכל פוליטיקה גלויה... אי לזאת

38. מכתב מדה-האו לברנדייס, 13.4.1921, ארכיון דה-האו.

39. מכתב ממאק לדה-האו ואלכסנדר זקס, 18.3.1921, ארכיון דה-האו.

עלי להעדר מכל מקום, בו היא עלולה להתעורר".⁴⁰

דאגתם היתירה למעמדם בפריפריה שהיווה את בסיס כוחם גם ברחוב היהודי היתה אמנם מובנת ורציונאלית למרות מגבלותיה, אלא שחולשתם זו נוצלה במלואה על ידי וייצמן שהיה משוחרר ממגבלות אלו. הבעיה המרכזית, אליבא דוייצמן, באספות העם שקיים ברחבי ארצות-הברית, היתה הנאמנות לעם היהודי. ברנדייס וחבריו לא צייתו להחלטת הוועידה הציונית העולמית, לכן אינם נאמנים לעם היהודי. אך כדי להרחיק מברנדייס את העסקנים הציוניים בארצות-הברית אשר כמהו למנהיגות בעלת מעמד בחברה האמריקאית, עמל וייצמן לחזק את קשריו הוא עם אותה פריפריה. הוא נתקבל לראיון על ידי הנשיא הארדינג, וראש עיריית ניו-יורק הגיש לו בטקס מרשים את מפתחות העיר ניו-יורק, כבוד שרק מכובדים מעטים זוכים לו.⁴¹ ועל כל זאת צירף את אלברט איינשטיין כחבר למשלחת הציונית. איינשטיין, שהעיתונות היידית זיכתה אותו בכינוי "היהודי המפורסם ביותר בעולם" תמד במנהיגותו של וייצמן. הוא השתתף באספות העם שערך וייצמן, ובאסיפה הגדולה שפתחה את מגבית קרן-היסוד בארצות-הברית הסביר לנאספים, כי וייצמן הוא מנהיג דגול אשר פעל רבות למען העם היהודי, ועל כולם לכן לתמוך בו ולא במנהיגים אחרים.⁴²

כל אותה תקופה אשר קדמה לוועידה השנתית של ההסתדרות הציונית האמריקאית ושעמדה להכריע במחלוקת בין שתי ההנהגות שמרה, כאמור, המנהיגות האמריקאית על שתיקה כמעט מוחלטת. גדליה בובליק מחסידיו של ברנדייס ועורך 'דאס אידישע פאלק' הבריך לו ערב הוועידה: "אתך — הנצחון בטוח, בלעדיך — אינו אפשרי".⁴³ ברנדייס נעדר מהוועידה והובס. וייצמן הופיע וניצח.

40. מכתב מברנדייס לדה-האז, 16.9.1921, ארכיון דה-האז.

41. 'דער טאג' דבר המערכת, 4.4.1921.

42. 'דער טאג' 13.4.1921.

43. מברק מגדליה בובליק לברנדייס, 1.6.1921, ארכיון ברנדייס.